

hogy egyáltalán nem számítanak a gyülekezet hangjára még a népének éneklésekor sem. S e népének...! Angol sajátosságnak kell gondolnom, mert mindkét felekezetnél egyaránt a vidám, feszes ritmusú, egyszerű szerkezetű, négy soros dúr dallamokat részesítik előnyben, még a német korálokat is átírják kiegyenlített ritmusú „menetdalokra”. Ehhez szorosán kapcsolódik negyedik kritikám is: az énekkísérők, nem tudva ellenállni hangszerük csábításának, túlon túl gyakran használnak bombasztikusan erőteljes regisztrációt hangszerükön.

Mindemellett lelkész barátomnak úgy foglalhattam össze angliai tapasztalataimat: „Ha valakit szeretnél beoltani a rendszeres liturgia tiszteletével és szeretetével, küldd el csak egy hétre Angliába, ottani tapasztalata többet ér, mint egy teljes évnyi elméleti oktatás.”

Bence Gábor

Énekeskönyvünk énekei

Nikolaus Decius Agnus Dei-éneke

Sorozatunk legújabb része —felelős szerkesztőnk kérésére— egyetlen dallam nyomába ered. Rendhagyó, mert dallam- és szövegösszehasonlító táblázatokat közöl, s megpróbálja kideríteni, hányfajta variánsa létezik az *O Lamm Gottes, unschuldig — Krisztus ártatlan Bárány* (EÉ 188) kezdetű éneknek.

Az ének szerzője, *Nikolaus Decius (Deeg)* (1485 körül–1546 után), eredetileg szerzetes volt. Később csatlakozott a reformációhoz, 1523-ban a wittenbergi egyetem hallgatója. Élete folyamán lelkészként, kántorként és latintanárként is működött. Énekei ordináriumtételek átdolgozásai. Jelenlegi énekünk egy Agnus Dei-dallam nyomán, nagyon korán, 1522-ben (más forrás szerint 1523-ban) keletkezett, és —talán nem is tudva Luther hasonló szándékáról— elindítja azt a gyakorlatot, melynek keretében liturgikus dallamokat strófás gyülekezeti énekekkel helyettesítenek. (Ezenkívül még egy Decius-ének található énekeskönyvünkben, a 43. számú, mely egy Gloria-parafrázis.)

Azért esett a választásunk erre az énekre, mert a német forrásokban már eleve kétféle dallamvariáns él egymással párhuzamosan, a magyar evangélikus énekeskönyvekben megjelenő változat pedig egyikkel sem egyezik. Mi lehet ennek az oka?

Az alább következő elemzés csak arra vállalkozik, hogy a cikk írója számára fellelhető, legfontosabb forrásokat rendszerezze. Természetesen sok más forrás is felsorakoztatható lenne, de erre most sem a terjedelmi, sem az emberi korlátok miatt nem kerülhet sor.

A variánsok forrásai:

- 1) *Handbuch der deutschen evangelischen Kirchenmusik* I,1 — Altargesang (Ameln—Mahrenholz—Thomas) (AL), Göttingen 1941.
- 2) Zahn, J.: *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*, 6 Bde. (Z), Gütersloh 1893.
- 3) Bach, J. S.: *Négyszólamú korálfeldolgozások* (Sulyok) (B), Editio Musica Budapest 1982.
- 4) *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635* — (Ferenczi Ilona) (EP) MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1988. [Musicalia Danubiana 9]
- 5) *Dallamos Könyvecske a Keresztyén Énekeskönyvhöz* („Dunántúli”) (DT), Budapest 1911.
- 6) *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára* (RÉ), Budapest 1948.
- 7) *Evangelisches Kirchengesangbuch* (EKG), Gütersloh—Bielefeld—Neukirchen é. n.
- 8) *Evangelisches Gesangbuch* (EG), München 1994.
- 9) *Evangelikus Énekeskönyv* (EÉ), Budapest 1982.

Himnológiai adatok:

Szám	Forrás	Szöveg	Dallam
1	1 AL	Rostock 1531. (plattdeutsch); Leipzig 1539. 93.a	Gesangbuch Straßburg 1560.
2	2 Z	4360.	Kirchenordnung der Herzogin Elisabeth 1542. (frühere Form)
3	1+2 AL+Z	93.b+4361.a	Gesangbuch Spangenberg 1545. (spätere Form)
4	3 B	BWV 401	285.
5	4 EP	IX B/110. old. (C-ben)	228.
6	5 DT	Decius Miklós stettini lelkész 174. (Esz-ben)	Eredeti alakja: Braunschweig 1542. (Korálkönyv 64. dallam)
7	6 RÉ	Rostock 1531. 184. (D-ben)	Erfurt 1542.
8	7 EKG	Nach dem „Agnus Dei” von Nikolaus Decius 1522. 55.	Mittelalterlich/ Nikolaus Decius 1522. bei Johann Spangenberg 1545. (Norddeutsche Fassung)
9	7 EKG	Nach dem „Agnus Dei” von Nikolaus Decius 1522. 55. (D-ben)	Mittelalterlich/ Nikolaus Decius 1522. Erfurt 1542. (Süddeutsche Fassung)
10	8 EG	Nikolaus Decius (1523) 1531. nach dem altkirchlichen „Agnus Dei” 190,1. (Esz-ben)	Nikolaus Decius (1523), Erfurt 1542. (süddeutsche Form), Magdeburg 1545. (norddeutsche Form); öikum. Fassung 1973.
11	9 EÉ	Ósi liturgikus ének (Agnus Dei) nyomán Decius Miklós 1485?–1546? (német) 188.	Decius M. 1485?–1546? (D-ben)

Evangélikus kántorlevél

11-voice musical score in G major (one sharp) and 4/4 time. The score is divided into two systems of five staves each. The first system contains staves 1 through 5, and the second system contains staves 6 through 11. Each staff is numbered on the left. The music features a variety of rhythmic patterns, including quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and ties. The key signature is G major, and the time signature is 4/4. The score concludes with a double bar line and repeat dots at the end of each staff.

This musical score is for an 11-voice setting in G major (one sharp) and 4/4 time. It is divided into two systems by a vertical repeat sign. The first system contains measures 1 through 8, and the second system contains measures 9 through 11. The voices are numbered 1 through 11 from top to bottom. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and accidentals. The piece concludes with a final cadence in the 11th measure.

1. *A - - men.*

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

Detailed description: This is a musical score for 11 voices, numbered 1 through 11. The music is written in G major (one sharp) and 4/4 time. The score is divided into three measures. The first measure contains the beginning of the piece. The second measure continues the melody. The third measure is the 'Amen' section, indicated by the text 'A - - men.' under the first staff. The melody for the 'Amen' section is a simple, ascending line: G4-A4-B4-C5. The 11 voices enter at different intervals, creating a rich harmonic texture. The bottom staves (10 and 11) have a 'z' symbol at the beginning of the first measure, indicating a rest or a specific starting point.

Dallamösszehasonlító táblázatunkban 11 variáns található, ezek nagy részét két csoportba oszthatjuk. Az első, *korábbi* vagy más elnevezéssel *délnémet* változatot az 1., 2., 9., továbbá a 7., nagyobb változásokkal az 5. dallam képviseli. Az első három régi, ill. mai német forrás, a 7. RÉ, az 5. EP. A másik, *későbbi* vagy *északnémet* variánst a 3., 4., 8. és 10. számok alatt találjuk — ezek mind német énekeskönyvek, ill. a 4. B. Láthatjuk tehát, hogy a magyar források a délnémet változatot vették át.

Az első két —megismételt— sorban csak annyi eltérést találunk, hogy a dallam vagy a dúr hármashangzat felbontásával, vagy egy kvintugrással éri el az F-ről a C-t. Az 5. sor *viszont gyökeresen más: a délnémet variáns fellendül az oktávra és a kvinten zár, az északnémet viszont a tercről az alsó kvintig ereszkedik — a záróhangok között tehát egy oktáv a különbség.* A 6. sor ismét nagyobb hasonlóságot mutat: a C, D, A hangokat érinti, és a tercen zár. Az utolsó két sor szorosan összetartozik, csak a szótagszám-változások miatt (lásd később) választottam el őket. A 7. sor D-től G-ig ereszkedik, az északnémet visszafordul A-ra. A 8. rövid sornak a vége (G-F) egyezik, előtte C-F kvintet találunk a dél-német, B-C-A menetet az északnémet változatban.

De hol maradnak a magyar evangélikus énekeskönyvek? A 6. és 11. számú forrásról eddig nem esett szó.

A magyar hagyományozódás követése azért nehéz, mert —eltekintve a XVI. századi énekeskönyvektől— egészen a XX. század elejéig nem találunk kottás énekeskönyveket, így a dallam vonatkozásában csak feltevéseink lehetnek. Jelen esetben a tény az, hogy a 6. DT forrás közül egy dallamot, amely egyik eddig említettnek sem felel meg, és ezt veszi át 11. EÉ is.

A dallam 1/3. sora közelebb áll a délnémet variánshoz, de a hármashangzatba átmenőhangokat (G) is iktat. A 2/4. sor majdnem változatlan. Az 5. sor az északnémet változat további variálódása: az első fele változatlan, a továbbiakban nem hajlik le, hanem B-A-G hangokon zár. A 7. sor ismét majdnem ugyanaz, a 8. viszont az északnémet változat hangjainak bővülése, a szótagszám változásával. Összefoglalva: a dallam a két német variáns keveréke. (Azt nem tudtam kideríteni, az első sor eltérése honnan ered.)

Következzék most a szövegek összehasonlítása! A német versből az egyszerűség kedvéért csak egyféle variánst közlünk, a ma használatos formát. Mivel a szótagszám mindegyiknél egyezik, és nem ez vizsgálódásunk központi célja, ennyi is elegendő. A három magyar szöveg EP, RÉ és DT/EÉ.

Az első jelentős eltérés, hogy a német 2/4. sor 8, a magyar 7 szótagú. Az 1/3. és az 5. sor egyöntetűen 7 szótagú. A 6. sor általában 7 szótagú, kivétel DT/EÉ, amely csak 6. A 7. sor szótagszáma minden forrásban 5, ezzel szemben a 8. sor nagy különbségeket mutat: a német énekeskönyvekben és RÉ-ben 3, EP-ben, valamint DT/EÉ-ben 6 szótagú. Utóbbiakban ez a szöveg megismétlésével jön létre. A dallamhangok száma nem tér el ennyire; ez abból adódik, hogy például az északnémet variáns melizmát tartalmaz.

A himnológiai adatokkal kapcsolatos érdekesség, hogy *Rostock* 1531 csak két alkalommal fordul elő. AL-ban a plattdeutsch tájnyelvű változatnál és RÉ-ben. Valószínű, hogy Csomasz Tóth Kálmánnak ez a forrás állt rendelkezésére. RÉ csak egy strófával közli az éneket, a többi magyar forrás ezzel szemben — bár kissé megváltoztatott szöveggel — tartja magát az Agnus Dei háromrészességéhez.

Szövegösszehasonlítás — szótagszám

német	7 O Lamm Gottes, unschuldig	8 am Stamm des Kreuzes geschlachtet
EP	7 Christus artatlan bárány,	7 az keresztfán meg' hala.
RÉ	7 Krisztus, ártatlan Bárány,	7 ki miértünk megholtál,
DT/EÉ	7 Krisztus, ártatlan Bárány,	7 ki miértünk megholtál,
német	7 allzeit funden geduldig,	8 wiewohl du warest verachtet,
EP	7 Nag' engedelmes uala,	7 az rettenetes kinban.
RÉ	7 A keresztfá oltárán	7 nagy engedelmes voltál.
DT/EÉ	7 A keresztfá oltárán	7 nagy engedelmes voltál.
német	7 all Sünd hast du getragen,	7 sonst müßten wir verzagen.
EP	7 Bűneinket viseléd,	7 s pokoltul meg mentetél.
RÉ	7 Hordozván bűneinket,	7 Te váltottál meg minket:
DT/EÉ	7 Viselvén bűneinket,	6 megváltottál minket.
német	5 1–2. Erbarm dich unser, 3. Gib uns dein' Frieden,	3 o Jesu.
EP	5 Irgalmaz nekünk Halgas meg minket Agy békesseget	6 mi kegyes meg ualtonk.
RÉ	5 Irgalmaz nekünk,	3 ó Jézus!
DT/EÉ	5 Irgalmaz nekünk,	6 ó, Jézus, ó, Jézus!

Énekünk az EÉ-ben a *Böjt, nagyhét* fejezet élén található, leginkább mégis a *11. úrvacsorai liturgiából* ismerős. Ezt a kettősség látszik a német énekeskönyvekben is: az EKG a passiók énekei, az EG a liturgikus dallamok között adja közre. De bármikor is énekeljük: legértékesebb énekeink közé tartozik.

Ecsedi Zsuzsa

Hírek

A böjt-húsvéti időszakban tervezett zenés alkalmak közül a következőkről kaptunk hírt:

Az oroszlanói evangélikus gyülekezet énekkarának zenés áhítatai:

2000. április 9-én, a budapest-óbudai templomban és április 22-én az oroszlanói templomban J. S. Bach A-dúr miséjét és BWV 4. kantatáját adják elő. Közreműködik: Kis Rózsa (szoprán), Bardócz Erzsébet (alt), Basky István (tenor), Korpás Ferenc (basszus), Bóna Ilona (orgona), vezényel: Milán Zoltánné.